

Andrzej Zakrzewski
Katedra Historii Ustroju i Prawa Polskiego
Uniwersytetu Warszawskiego
andzak@adm.uw.edu.pl

INSTYTUT HISTORII PAN	
Wpłynęło: <i>prof. M. M. 2011</i>	Znak:
Ref:	Za:

Recenzja w postępowaniu habilitacyjnym p. dr Andreja Matsuka

Pan dr Andrej Matsuk specjalizuje się w dziejach wewnętrznych Wielkiego Księstwa Litewskiego XVIII stulecia. Jego aktywność naukowa skupia się – *grosso modo* – na walce stronnictw politycznych, instytucjach sejmikowych, Trybunale WXL, elitach władzy, niekiedy – wybitniejszych „statystach”. Często jednak zdarzają się ujęcia wykraczające poza te pola naukowych zainteresowań.

Dotychczasowe życie zawodowe spędził Andrej Matsuk w mińskim Instytucie Historii Narodowej Akademii Nauk Białorusi, tam – po ukończeniu studiów historycznych na Uniwersytecie Połockim (2001) – został doktorantem, zaś po obronie w 2005 r. pracy doktorskiej (kandydackiej, promotor: Waliancin Hołubieŭ) został tamże zatrudniony i stopniowo awansował. Z dniem 31 grudnia ub. roku w okolicznościach szeroko znanych zakończył tam pracę.

Dorobek Andreja Matsuka jest bardzo obszerny, zostanie jednak w części *podoktorskiej* – by nie powtarzać się – omówiony wraz z *istotną aktywnością naukową*.

Ocena osiągnięcia naukowego

Monografia *Грамадска-палітычнае жыццё Вялікага Княства Літоўскага ў часы бескаралеўя 1733–1735 гг.*, (Мінск 2020) jest pracą udaną. Wybór tematu jest trafny, brakuje bowiem monografii życia politycznego Wielkiego Księstwa tego okresu, zaś traktujące o nim prace badaczy polskich i litewskich (Jadwiga Lechicka, Feliksas Sliesoriūnas, Adam Lisek, Domininkas Burba) są nieliczne, niekiedy przestarzałe, fragmentaryczne, bazują na znacznie węższej bazie źródłowej. Dlatego problem warto było ująć szerzej, dotychczasowe zaś sądy zweryfikować na szerszej bazie źródeł.

Podstawę źródłową pracy stanowią rękopisy archiwalne przechowywane w 28 placówkach: zbiory archiwów i bibliotek w Mińsku, Moskwie (tu podkreślić trzeba, że wykorzystano nie tylko RGADA i RGWIA, ale i trudno dostępny AWPRI), Petersburgu, Wilnie, Rydze, Wiedniu, Berlinie, Dreźnie, Paryżu, Kijowie, Lwowie, Warszawie, Krakowie, Wrocławiu oraz – co bynajmniej nie jest dla lituanisty oczywiste – w Łodzi. Wykorzystano nie tylko akta sejmików litewskich, ale również korespondencję Spożytkowano też różnorakie materiały obcych posłów i dowódców wojskowych. Zebrano również i wykorzystano również bardzo solidnie źródła wydane¹ i literaturę przedmiotu.

Tom składa się, poza wstępem, z tuzina rozdziałów oraz zakończenia, bibliografii i – co godne podkreślenia w pracy tak bogatej w informacje – indeksu nazwisk. Wstęp b. syntetycznie ukazuje cel dzieła – wobec praktycznego braku w historiografii polskiej prac ukazujących bezkrólewie lat 1733-1735 – *wszechstronne ukazanie położenia politycznego Wielkiego Księstwa litewskiego* w tym okresie (s. 7, 8). Rozdział I omawia stan badań (od 1755 r.) oraz bazę źródłową, ukazując znaczenie poszczególnych rodzajów źródeł, podkreślając też, że większość ich była dotychczas nauce nieznana (s. 23). Rozdział następny ukazuje układ sił w Europie i jego wpływ na położenie wewnętrzne Rzeczypospolitej w początkach lat 30. Kolejne rozdziały – już w porządku chronologicznym omawiają wydarzenia polityczne w Wielkim Księstwie aż po rok 1735, przy czym poszczególne okresy najczęściej wyznaczają zgromadzenia parlamentarne (konwokacja, elekcja, sejmiiki). Ukazują wpływ Moskwy – głównie jej dyplomatów i wojsk – na „reorientację” szlacheckich postaw wobec pretendentów do korony i (symbolicznego) kołpaka wielkoksiążęcego. Trzeba podkreślić zniuansowanie obrazu i jego zmienność nie tylko w czasie, ale i przestrzeni – w województwach bliższych lub dalszych od moskiewskiego sąsiedztwa (choć wyjątkiem było województwo nowogródzkie).

Wnioski zawiera syntetyczne *Zakończenie*, ukazujące m.in. motywy owej „reorientacji”, wśród nich nie tylko troskę o bezpieczeństwo osób i majątków, ale

¹ Brak (np. s. 84) *Akt sejmiku kowieńskiego z lat 1733-1795*, wyd. M. Jusupowicz, Warszawa 2019, wynika zapewne z długości tzw. procesu produkcyjnego omawianej monografii. Zaś opracowanie O. Kaneckiego, *Sądy kapturowe Wielkiego Księstwa Litewskiego (1572-1764)*, Sopot 2020, wyszło równoległe, nie sądzę, by – z uwagi na odmienne ujęcie – mogło wzbogacić tę pracę.

nawet – użyteczność moskiewskich kontaktów jako pośredników dla otrzymania nadania od kolejnego Wetlina. Autor podkreśla też znaczenie takiego doświadczenia dla Petersburga podczas działań w okresie kolejnego bezkrólewia. Tak więc wąski, zaledwie kilkuletni, badany okres dostarczy ustaleń istotnych dla ponad półwiecza dalszej egzystencji politycznej Rzeczypospolitej, choć skupia się na samej Litwie historycznej.

Monografia jest przykładem jakościowego skoku w badaniach nad Wielkim Księstwem: o ile badacze polscy w latach 50., 60. i 70. ubiegłego stulecia mogli budować swe hipotezy dotyczące Litwy zaledwie na podstawie – przykładowo – kilku instrukcji sejmikowych², to obecnie Autor opiera się na 20 spośród 24 takich aktów (s. 103). Wynika to i z dostępności bazy źródłowej i znacznego poszerzenia – wskutek zniesienia m.in. ograniczeń cenzuralnych okresu Związku Radzieckiego – grupy badaczy litewskich i białoruskich zajmujących się Wielkim Księstwem. Praca jest krytyczna (s. 19), nierzadko koryguje niewłaściwe ustalenia (s. 207, 247 itd.).

Konstrukcja rozprawy jest uzasadniona. Z punktu widzenia historyka prawa istotne jest – poza rzetelnym zweryfikowaniem dotychczasowych poglądów nauki na życie polityczne Litwy omawianej epoki – nie tylko ukazanie roli „uniwersalnych” sejmików gromniczych w życiu politycznym i ich kultury politycznej (s. 165), ale także praktyki sejmikowej, nierzadko odmiennej od Statutowego wzorca i ukształtowanego zwyczaju. Wreszcie – roli Trybunału poddanego, nie po raz ostatni³, moskiewskiej presji (s. 297 -298).

Błędy literowe zdarzają się rzadko⁴. Niekiedy słusznie wyjaśniono terminy z epoki, niezrozumiałe dla większości współczesnych czytelników białoruskich⁵. Wydaje się jednak, że korzystniejsze dla lektury byłoby zastąpienie wykazu kilkudziesięciu nazwisk posłów wybranych na elekcję i przytoczonych w tekście,

² Jak J. Michalski, *Studia nad reformą sądownictwa i prawa sądowego w XVIII w.*, cz. 1, Wrocław –Warszawa 1958, s. 257 przyp. 9.

³ W 1763 r. Katarzyna II wysłała na jego fundację specjalnego wysłannika, który również złożył jej raport z nadużyć procedury dokonanych przez Karola Radziwiłła, Z. Zielińska, *Studia z dziejów stosunków polsko-rosyjskich w XVIII wieku*, Warszawa 2001, s. 76 n.

⁴ s. 13 przyp. 14: *na Sommersteine*; *skreślony*; s. 16 przyp. 29: *Kądziałę*; s. 189: *instrument kontynuowane konfederacji*; s. 245: Feliksas Sliesoriūnas padł ofiarą niejednolitej transliteracji: *Слесарунас* i *Слусарунас*; s. 339: *Дымніцка - Wołoczyńska*.

⁵ s. 15: *падняў ласку* = *распачал пасяджэнні*.

odesłaniem do aneksu na końcu pracy (s. 111, 119; 141-142 itd., podobnie – sędziów kapturowych, s. 113, 169 itd.).

Pozytywem monografii jest nie tylko dynamiczne ukazanie przemian w życiu politycznym Litwy historycznej w okresie bezkrólewia, ale także podanie licznych nowych informacji szczegółowych, nierzadko ze źródeł dotąd nieznanych (s. 23). Jest to książka bardzo rzetelna, a dodatkowym dowodem na to jest zgłoszenie jej do Nagrody Międzynarodowego Kongresu Badaczy Białorusi za najlepszą monografię roku 2020.

Uważam więc, że jest osiągnięciem naukowym, które – jak chce *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* – stanowi znaczny wkład w rozwój badań historycznych.

Ocena istotnej aktywności naukowej Habilitanta

Na wstępie należy zauważyć, że rzetelnych danych naukometrycznych nie da się – wobec braku stosownych baz danych – zastosować do badań historycznych, przynajmniej w naszym regionie. Dlatego aktywność tę należy ukazać odmiennie – opisowo.

Aktywność owa jest niesłychanie szeroka: po doktoracie opublikował Andrej Matsuk 2 monografie: 1) *Барацьба магнацкіх групав у ВКЛ (1717–1763 гг.)*, Мінск 2010

2) *Полацкае ваяводства ў XVIII ст.: ваявода, шляхецкая эліта, соймкі*, Мінск 2014.

Барацьба магнацкіх групав jest – co bynajmniej nie umniejsza jej wartości – rozbudowaną i poprawioną wersją pracy doktorskiej. Natomiast *Полацкае ваяводства ў XVIII ст.* to rzetelne, źródłowe szkice poświęcone temu województwu i jego odrębnościom ustrojowym (m.in. wybór wojewodów)⁶.

Po obronie doktoratu opublikował Habilitant 53 rozdziały w tomach pokonferencyjnych, pracach zbiorowych, poświęconych głównie historii regionalnej (Nowogródzyczna, Połoczczyzna, Pińszczyzna itp.) lub parlamentaryzmowi⁷. Do tego

⁶ Tym sposobem jest to kontynuacja rozważań dotyczących Połoczczyzny w XVII wieku pióra Witala Hołubowicza, *Полацкая шляхта і дынастыя Вазяў*, Мінск 2016.

⁷ Inaczej przedstawia ilość artykułów. Habilitant wskazuje 9, ale wynika to z odmiennego sposobu klasyfikacji. Z kolei artykułów w czasopismach jest w moim ujęciu mniej (46). Jest to jednak kwestia trzeciorzędna.

doliczyć należy 46 artykułów opublikowanych m.in. w dobrych czasopismach białoruskich. W Polsce zaś w „Przeglądzie Historycznym”, „Klio”, „Białoruskich Zeszytach Historycznych”, we Francji: „Cahiers du Monde Russe”, na Ukrainie: „Український історичний збірник”. Są to prace źródłowe na przyzwoitym poziomie.

Osobnym polem badawczym, wymagającym dużego nakładu pracy, jest współudział w wydawaniu spisów urzędników terenowych Wielkiego Księstwa Litewskiego (województwa: trockie, połockie, mścisławskie, brześciańskie), zestawianych pod redakcją Andrzeja Rachuby. Kolejnym punktem jego dorobku naukowego jest biografistyka. O dobrym jej poziomie świadczy – żeby ograniczyć się do gruntu polskiego – współautorstwo drugiego, znacznie poszerzonego, poprawionego i bardziej krytycznego (!) wydania *Dziejów rodziny Ciechanowieckich* (Warszawa 2013) oraz kilku biogramów litewskich „statystów” XVIII wieku dla Polskiego Słownika Biograficznego.

Pewną usterką w dorobku – przynajmniej z mojego punktu widzenia – jest brak artykułów recenzyjnych i recenzji. Nauce są one niezbędne, choć w nauce polskiej „punktów” nie dają. Zaniechanie tego przez Habilitanta wynika zapewne z odmiennego sposobu pracy, niewielkiej ilości specjalistów, których prace można kompetentnie recenzować. Nie uchyla się natomiast Andrej Matsuk od recenzji wewnętrznych, a z własnego doświadczenia – jako wydawca „Rocznika Lituanistycznego” – wiem, że są one kompetentne i wnikliwe. Jest zresztą członkiem komitetu redakcyjnego serii *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XVIII amžiuje* oraz „Wieki Stare i Nowe”

Jako referent Habilitant brał udział w ponad 50 konferencjach, na Białorusi, Litwie, w Polsce i Rosji. Podczas wielu z nich miałem okazję obserwować rzetelny warsztat badawczy, a wraz z nabieraniem doświadczeń – znakomitą swobodę prelegenta i dyskutanta.

Jest również Andrej Matsuk doświadczonym wykonawcą projektów badawczych. Po uzyskaniu doktoratu brał udział w 7 takich projektach. Na Białorusi kierował w latach 2006-2008 projektem ukazującym elity regionalnego Wielkiego Księstwa Litewskiego, w Polsce był uczestnikiem 4 projektów zestawiających spisy urzędników litewskich (kierownik Andrzej Rachuba) oraz jednego na temat szlachty

Rzeczypospolitej (kierownik Krzysztof Mikulski). Współkierował też międzynarodowymi projektami badawczymi: białorusko-francuskim i białorusko-litewskim. Obecnie uczestniczy w badaniach zestawiających kolejnych urzędników terenowych Wielkiego Księstwa (kierownik Andrzej Rachuba) oraz jego parlamentarzystów (pod tymże kierownictwem).

Na zagraniczną aktywność naukowa Andreja Matsuka składają się także staże naukowe w Wilnie (5, w sumie ponad rok), Krakowie (3), Warszawie (5). Ponadto trzykroć odbywał staż w Polsce na zaproszenie instytucji i fundacji niemieckich, zaś dwakroć był beneficjentem amerykańskich programów edukacyjnych i wydawniczych.

Jako pracownik instytutu Akademii Nauk nie miał on obowiązku ani okazji do uprawiania dydaktyki, jednak – wspomniane już – moje obserwacje z licznych konferencji wykazują, że swobodnie może ją uprawiać.

Sądzę zatem, że ustawowy wymóg *istotnej aktywności naukowej* został przez Habilitanta spełniony ze znaczną nadwyżką.

Konkluzja

Od lat obserwuję działalność Andreja Matsuka – stopniowo dojrzewa on, wnosi nowe, istotne ustalenia badawcze, koryguje nieuzasadnione sądy (w tym i niżej podpisanego) i stale doskonali swój warsztat. Jest rzetelnym pracownikiem nauki.

Ustawa z 20 VII 2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* w art. 219 stwierdza m.in., że: *Stopień doktora habilitowanego nadaje się osobie, która m.in. ma osiągnięcia naukowe, stanowiące znaczny wkład w rozwój określonej dyscypliny tudzież wykazuje się istotną aktywnością naukową [...] realizowaną w więcej niż jednej uczelni, instytucji naukowej lub instytucji kultury, w szczególności zagranicznej.*

Z pełnym zatem przekonaniem sądzę, że **p. dr Andrej Matsuk obydwa te warunki ze znaczną nadwyżką wypełnia. Wnoszę więc o przystąpienie do kolejnych stadiów postępowania habilitacyjnego.**

Warszawa, 15 września 2021 r.

